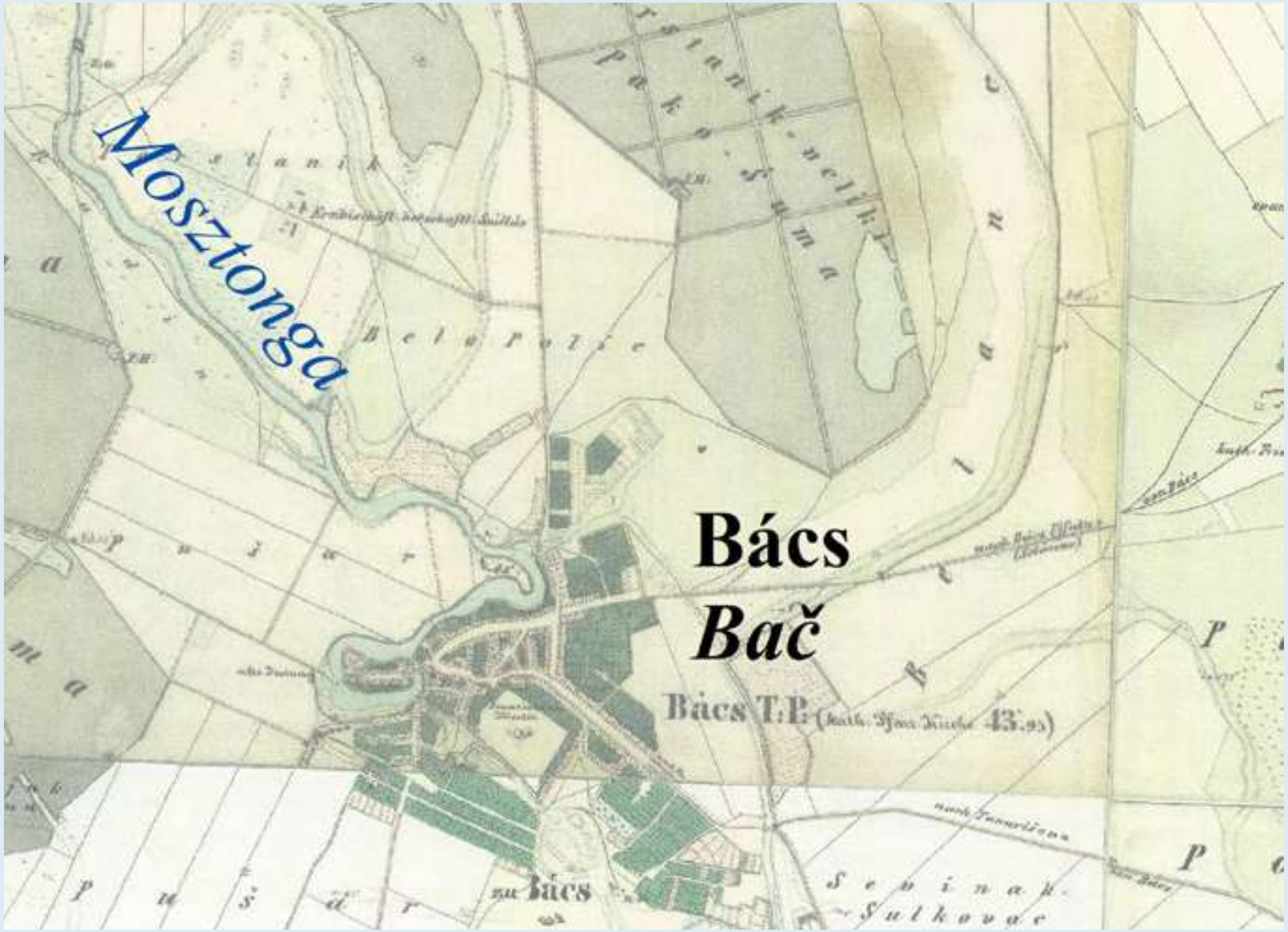
A történelmi örökség településformáló ereje Bács városában

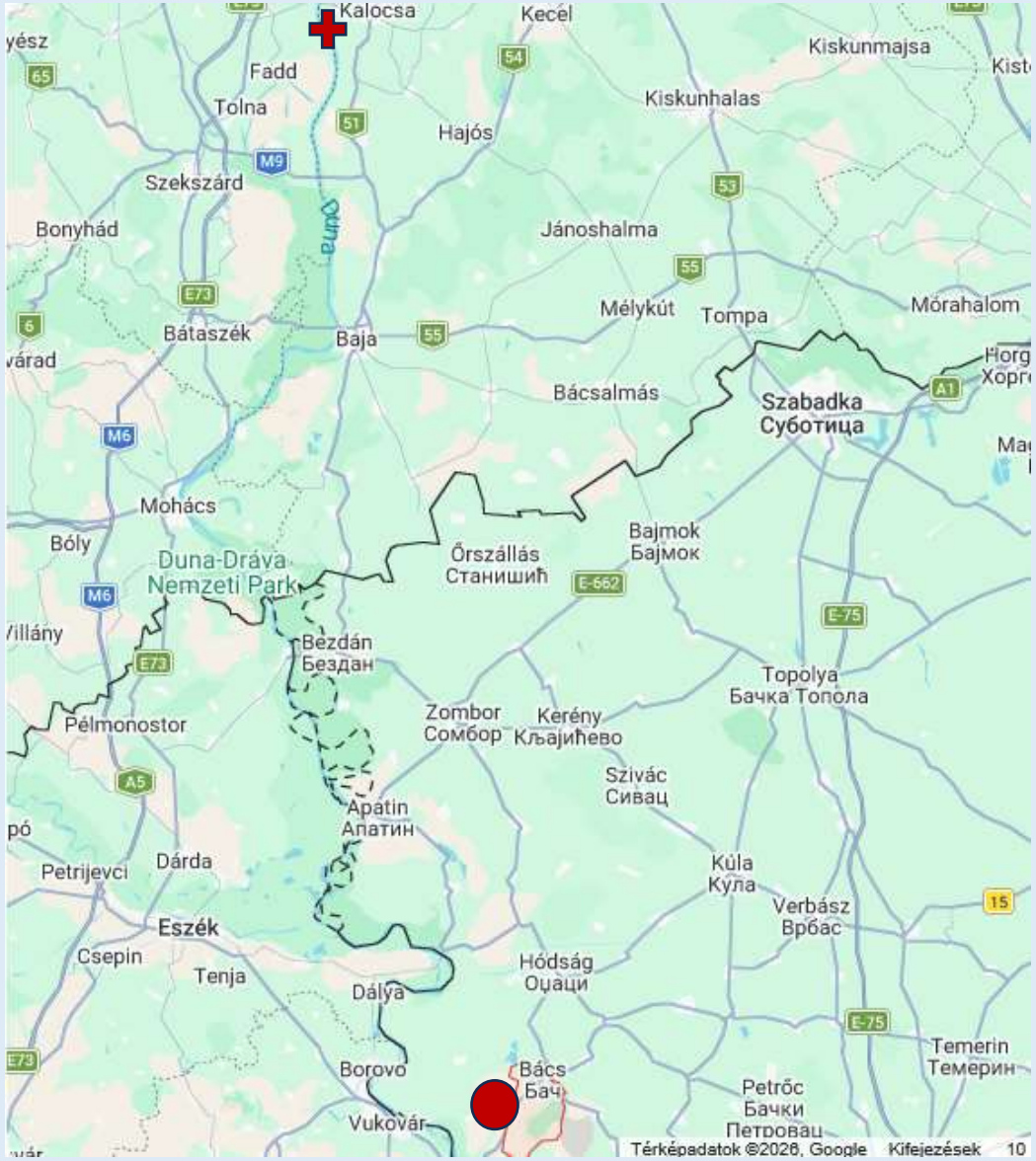
dr. Lakatos Adél levéltáros (KFL), főisk. docens, TPF

Miért éppen Bács?

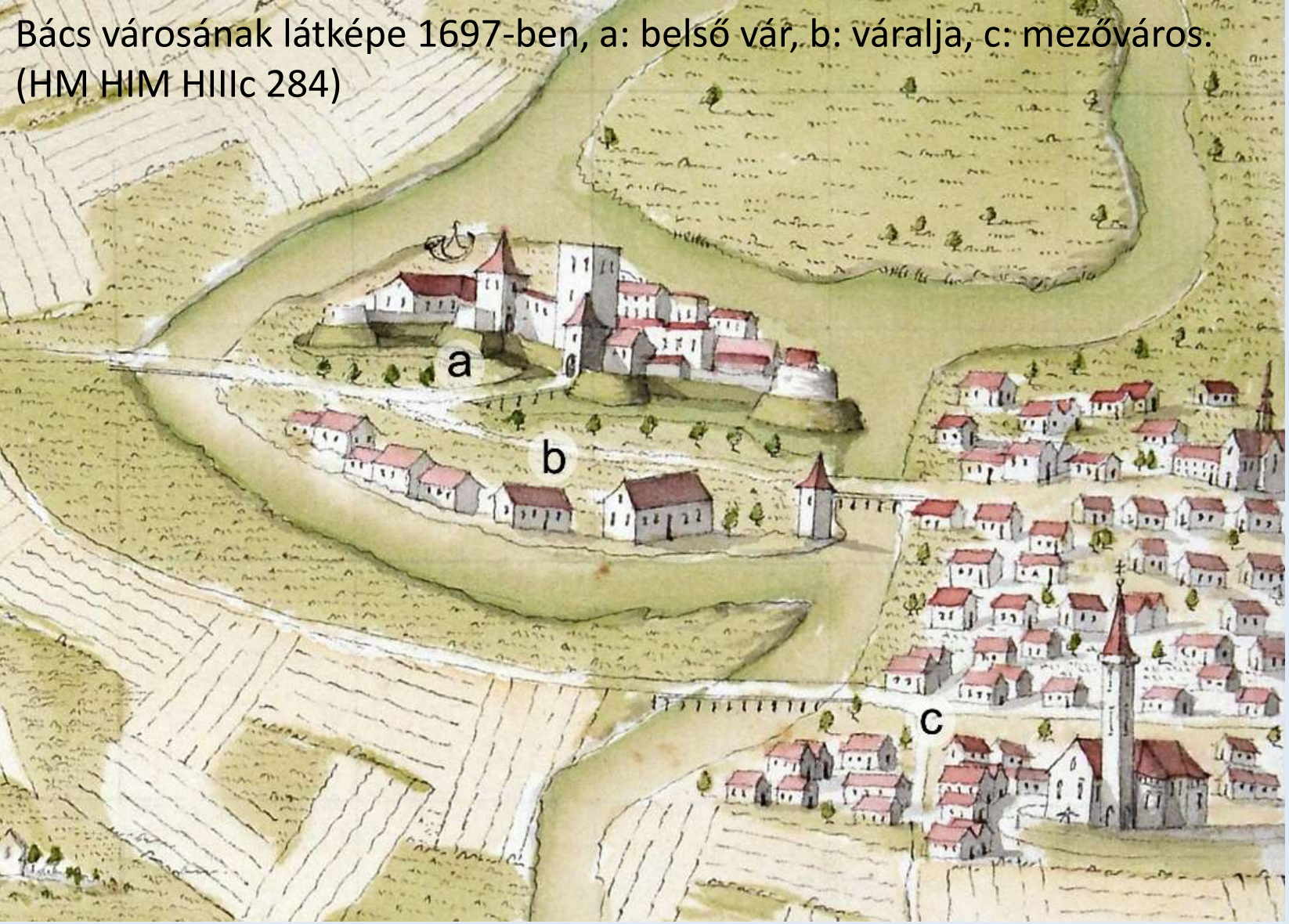

- Névadó település: Történelmi jelentőségű település volt a középkorban. Egy egész vármegye róla kapta a nevét: Bács vármegye. A ma nagyobbrészt Szerbiához tartozó délvidéki terület elnevezése, a Bácska is őrzi a település nevét. Ma Bács-Kiskun megye és a Bács-előtaggal kezdődő települések őrzik emlékét.
- Bács történeti irodalma viszonylag gazdag. A hasonló méretű, Délvidéken a török hódoltsági időszakban is fennmaradt mezővárosokkal kapcsolatban jóval szerényebb a „felhozatal”. Török történetírók leírásai is ismertek Bácsra vonatkozóan.
- Méreteihez képest történelmi súlya többször is nagyobb volt: második érseki központ, kalocsai érsekek lakóhelye, országgyűlések helyszíne, a szegedi szandzsákbég bácsi rezidenciája.
- A város térszerkezetét formáló elemek részben ma is láthatóak: érseki vár romjai, középkorban épült ferences templom, török fürdő romjai, Mosztonga-folyócska.

Bács elhelyezkedése

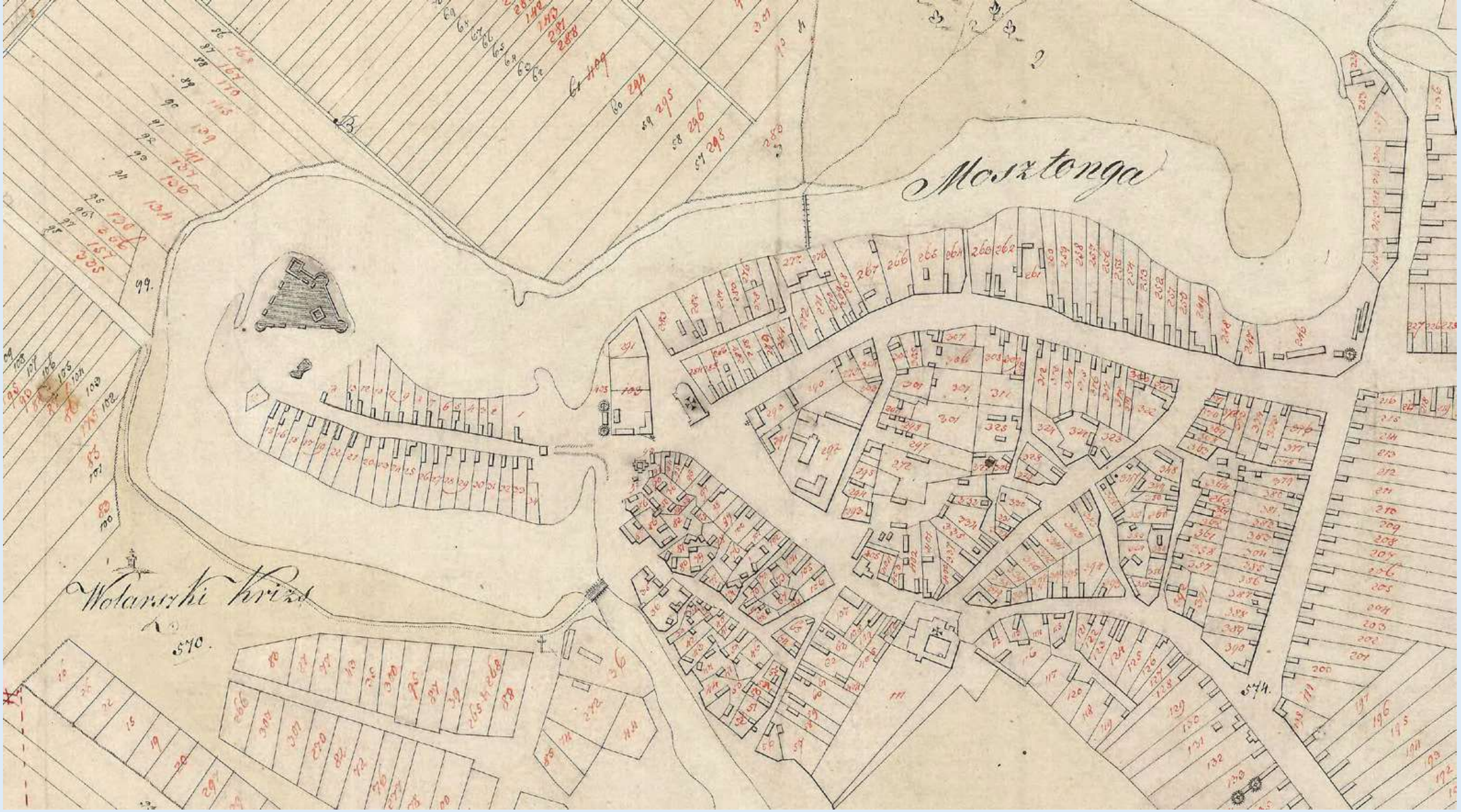
- Ma Szerbiához tartozik, a Vajdaság területén található, Újvidéktől 62 km-re, Zombortól 52 km-re.
- Dél-bácskai község.
- A mai és az egykori Bács 16 km-re fekszik a Dunától, a Mosztonga-folyócska partján.
- „Szigetszerű”-lét: egykor a Mosztonga vette körül.
- Népessége: trianoni határok meghúzása előtt, 1890-ben 4504 fő, 2011-ben 5399 fő, 2022-ben 4405 fő

Bács városának látképe 1697-ben, a: belső vár, b: váralja, c: mezőváros. (HM HIM HIIIc 284)

Idrisi arab utazó 1154-ben így írt róla: *"Bács híres város, amelyet a többi nagyváros mellett tartanak számon. Itt piacok, kereskedések, iparosok és görög tudósok találhatók. Gazdaságaik és művelt földjeik vannak. A búza pedig igen olcsó, mert bőségben van náluk."*

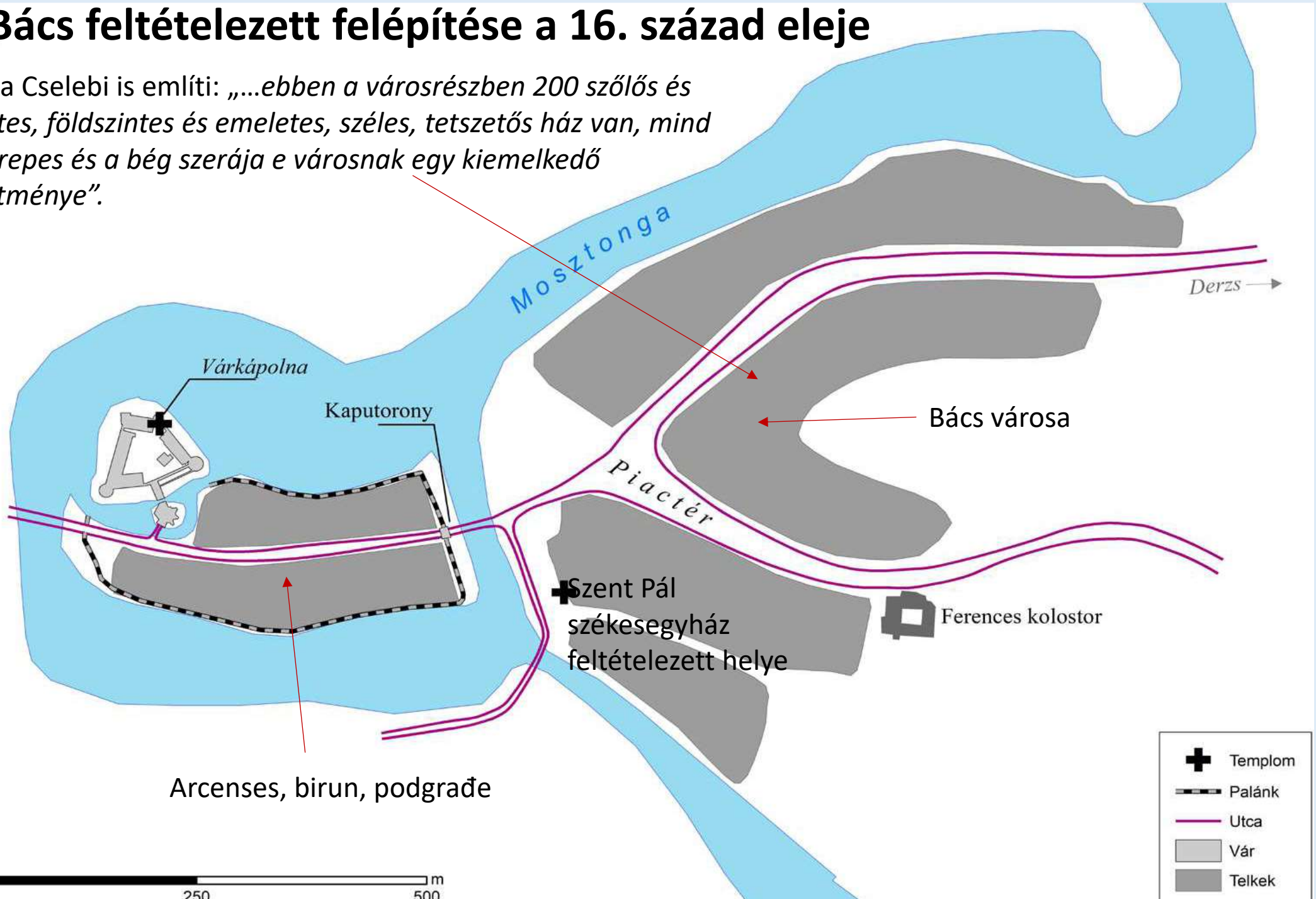
- A kora középkorban jelentős és gazdag kereskedőváros, fontos bizánci útvonalak mentén feküdt. Ispotály-patika-aranyművesek.
- Görögkeleti püspökségi központ (?). Kalocsai érsekség második központja, Szent László alapítása a 11. század végén, a kalocsai érsekek mintegy száz éven keresztül itt tartózkodnak
- 13. századtól egyre nagyobb stratégiai jelentősége lett, végvári rendszer fontos része
- Országgyűlések színhelye, uralkodóink kedvelt tartózkodási helye
- Tatárjárás utáni újjáépülés
- Török hódoltság, Evlija Cselebi: *„Magyar Bécsnek is nevezik.”*
- 1704, Rákóczi-szabadságharc

Bács belterületének 1820. évi felmérése (KFL VIII. 2.a. No. 80.)

Bács feltételezett felépítése a 16. század eleje

Evlia Cselebi is említi: „…*ebben a városrészben 200 szőlős és kertes, földszintes és emeletes, széles, tetszetős ház van, mind cserepes és a bég szerája e városnak egy kiemelkedő építménye”.*

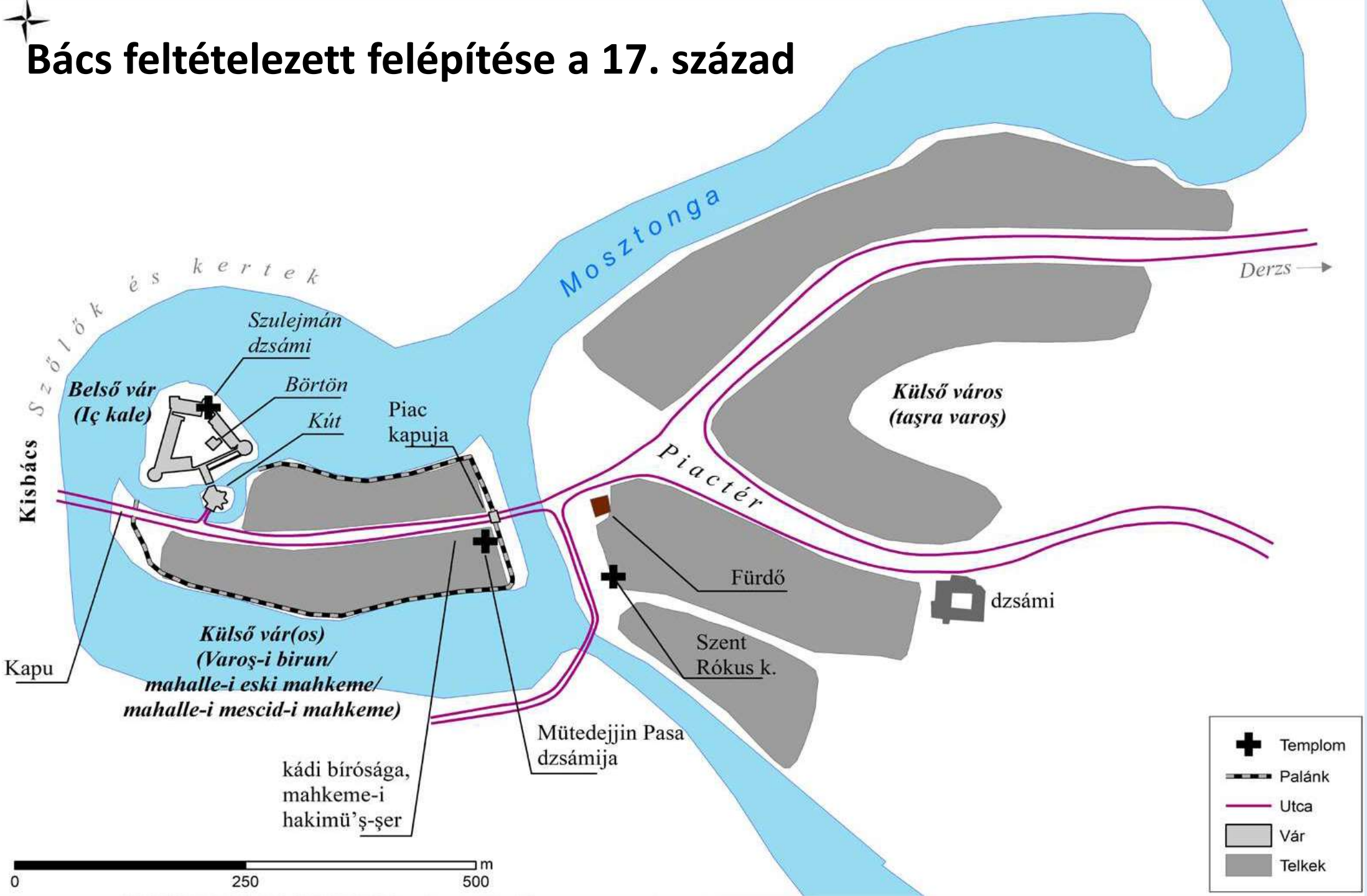
Bács városa

Szent Pál székesegyház feltételezett helye

Arcenses, birun, podgrađe

Bács feltételezett felépítése a 17. század

- Bács városának ábrázolása Karpe Mihály Bács-Bodrog vármegyéről készített, 1764. évi térképén. (KFL.VIII.2.a. No.23.)

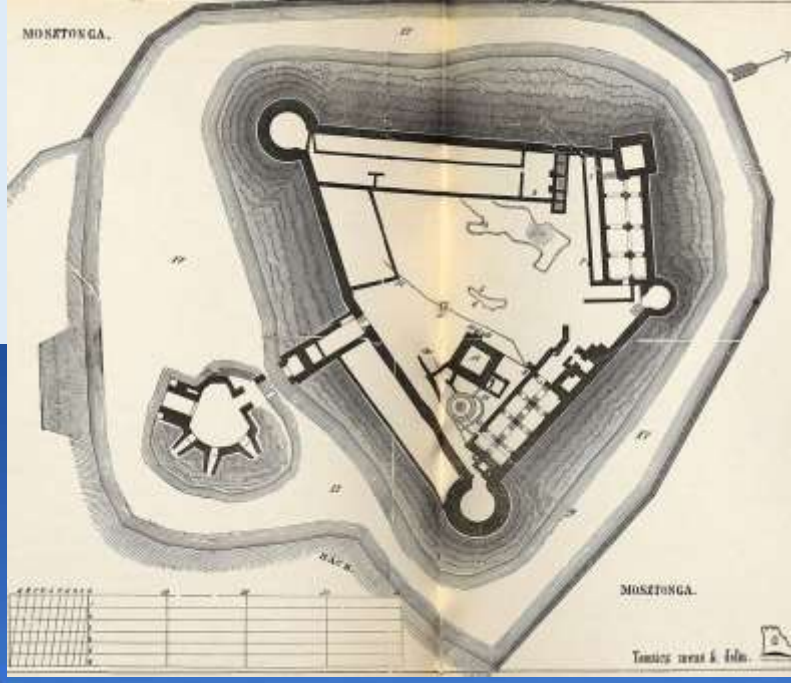
KFL.VIII.2.a. No.23.

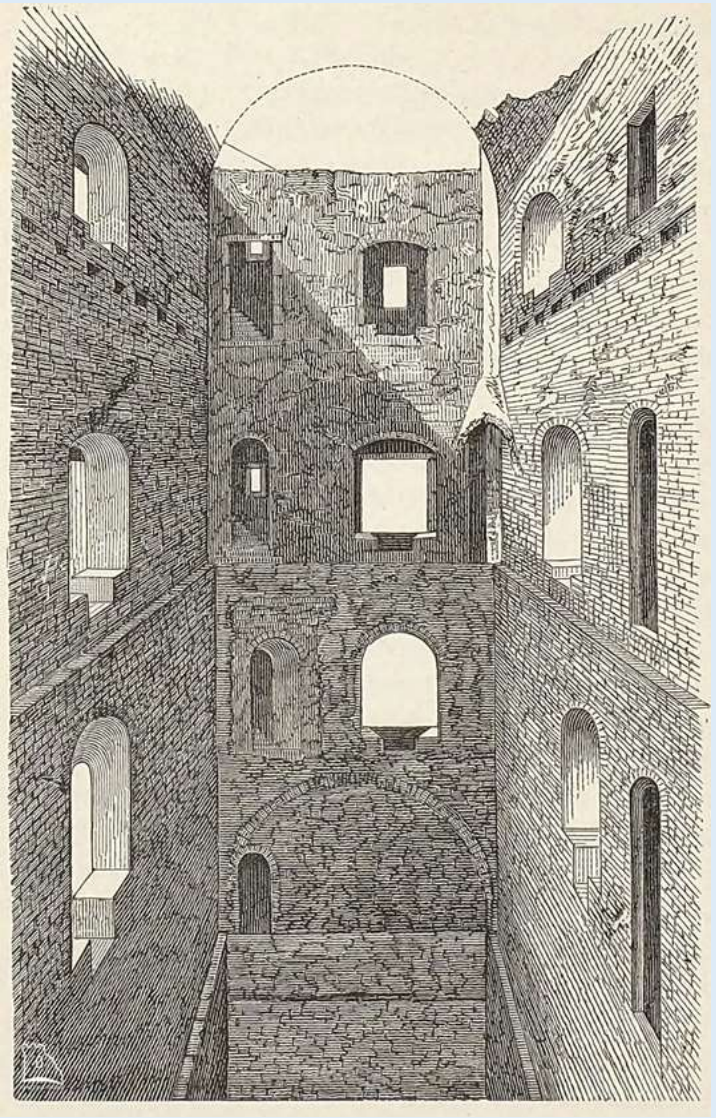
Az érseki vár

- Bács a vármegye központja lett. Itt állt az ispáni vár, építési ideje bizonytalan, talán Szent István idejében épült fel.

- 13. századtól stratégiai szerepe felértékelődött.
- Tatárjárás után újjáépítették: vagy IV. Béla, vagy Károly Róbert idején, 1338-1342 között, francia várépítészeti hagyományokat követve.
- Várday István kalocsai érsek idején, 1458-1462 között újabb jelentős átépítések folytak itt.
- Váradi Péter érsek reneszánsz palotát építtetett fel itt. A Mosztongát újra kimélyítette, és célszerűen a vár védelmére használta: bevezettette a sáncrendszerébe. A fenyegető török veszély miatt erre szükség is volt.
- Tomori Pál érsek tovább folytatta a vár megerősítését.
- Jellegzetes síkvidék komplexum

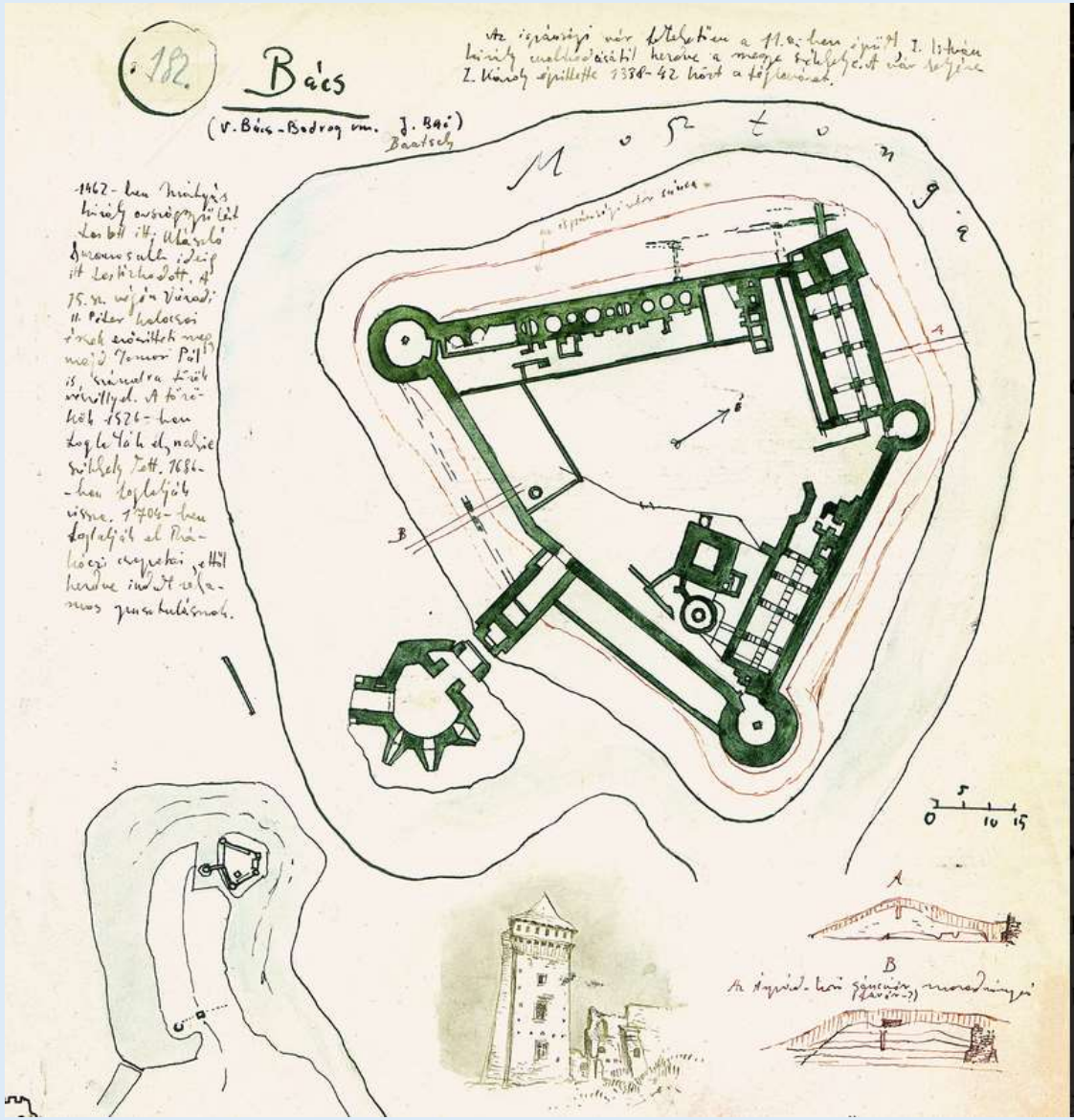

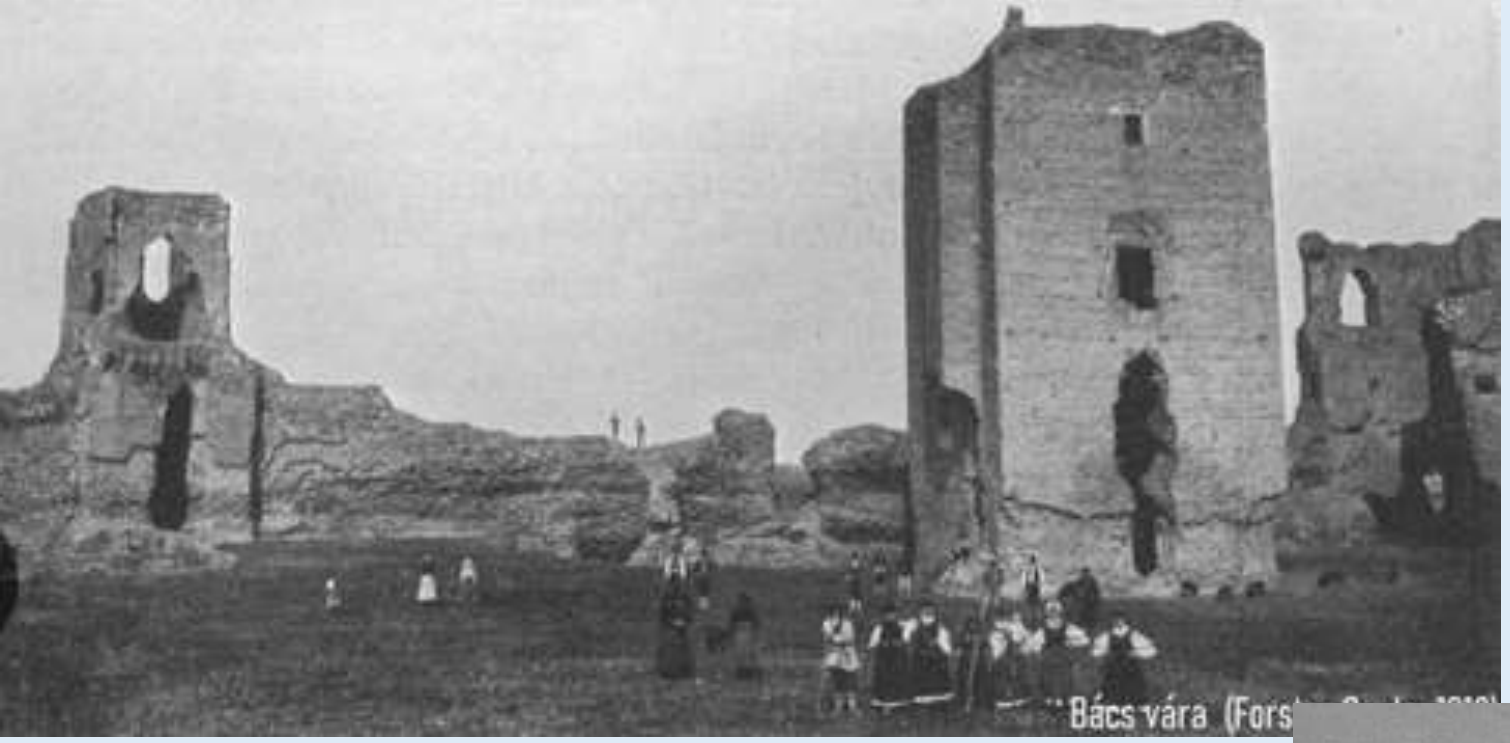

Henszlmann Imre felmérési rajza

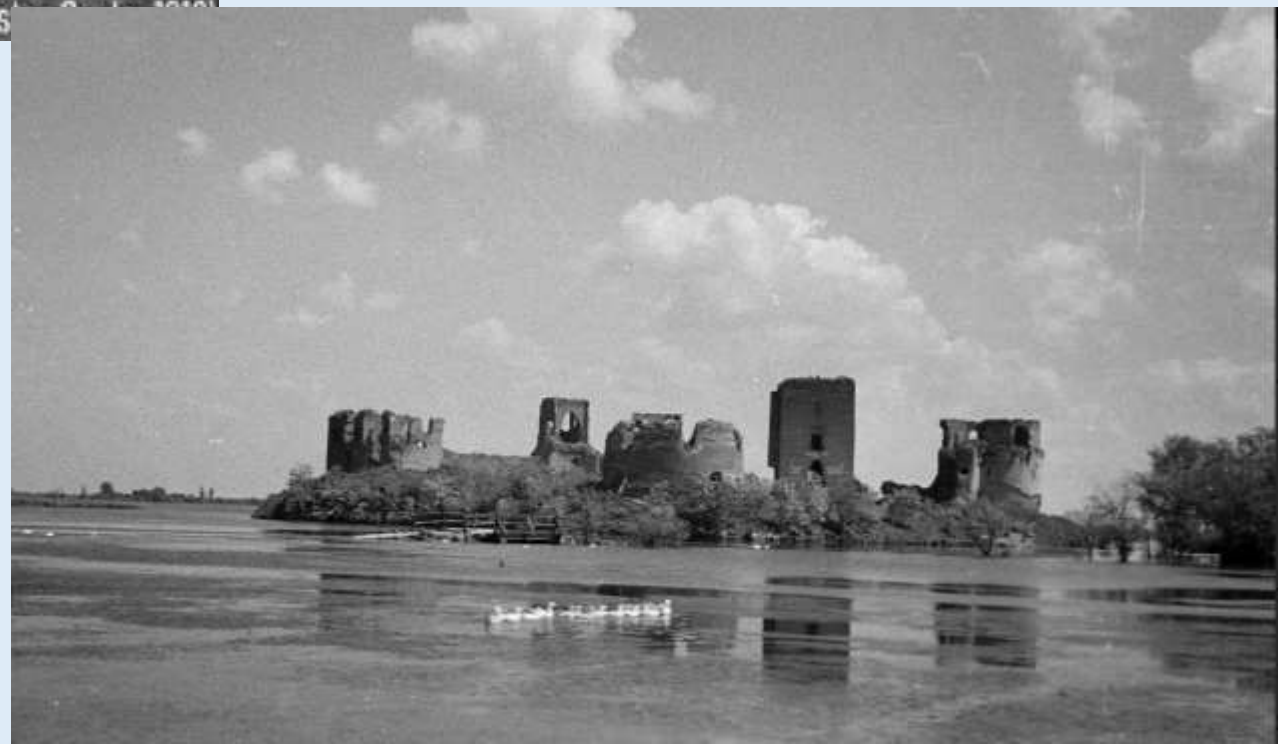
- A török hódoltság idején a várban eleinte a török helyőrség lakott. Később már csak parancsnok, imám, müezzin, zenekarvezető és tüzérparancsnok (Evlia Cselebi beszámolója szerint).
- Szulejmán dzsámija – az egykori várkápolnát alakították át.
- A lakótorony aljában a „pokol bugyrához” hasonló börtön volt.
- Bács vára 1686-ban szabadult fel, a 46 fős őrsége egyszerűen elvonult Szeged várába. Az üres várat megszállták a császáriak.
- 1704-ben II. Rákóczi Ferenc elfoglalta a **bácsi várat**. A kurucok felgyújtották a várat. A bácsi vár elvesztette hadászati jelentőségét.
- 1720 körül a császári kormányzat Bács várost és környékét mint az érsekség régi birtokát visszajuttatta az érseknek.

- A későbbiekben nemcsak a szeszélyes időjárás, hanem a környékbeli lakosság is jócskán hozzájárult ahhoz, hogy a falak mind kisebbek és hiányosabbak legyenek.

- Megóvására a 19. században is voltak kísérletek, például 1842-ben a bácsi főispán szigorúan megtiltotta a várrom tégláinak széthordását. Csak a magas lakótorony maradt meg teljes épségben, mivel azt terménytárolásra, illetve raktárként használták.
- 1948-ban műemlékké, majd 1990-ben kiemelt műemlékké nyilvánították a várromot.

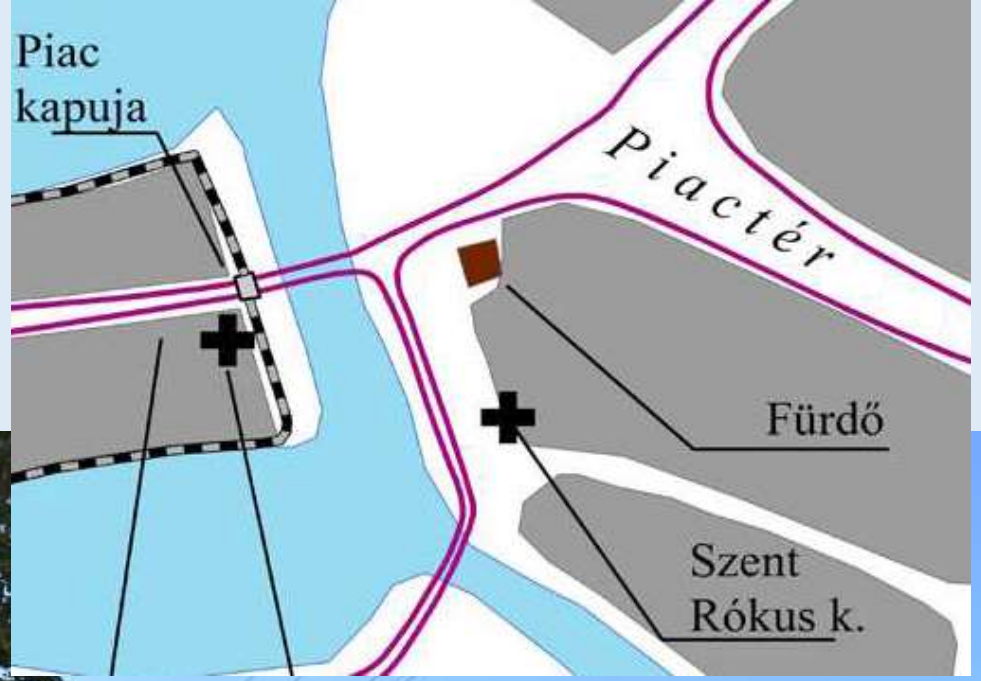

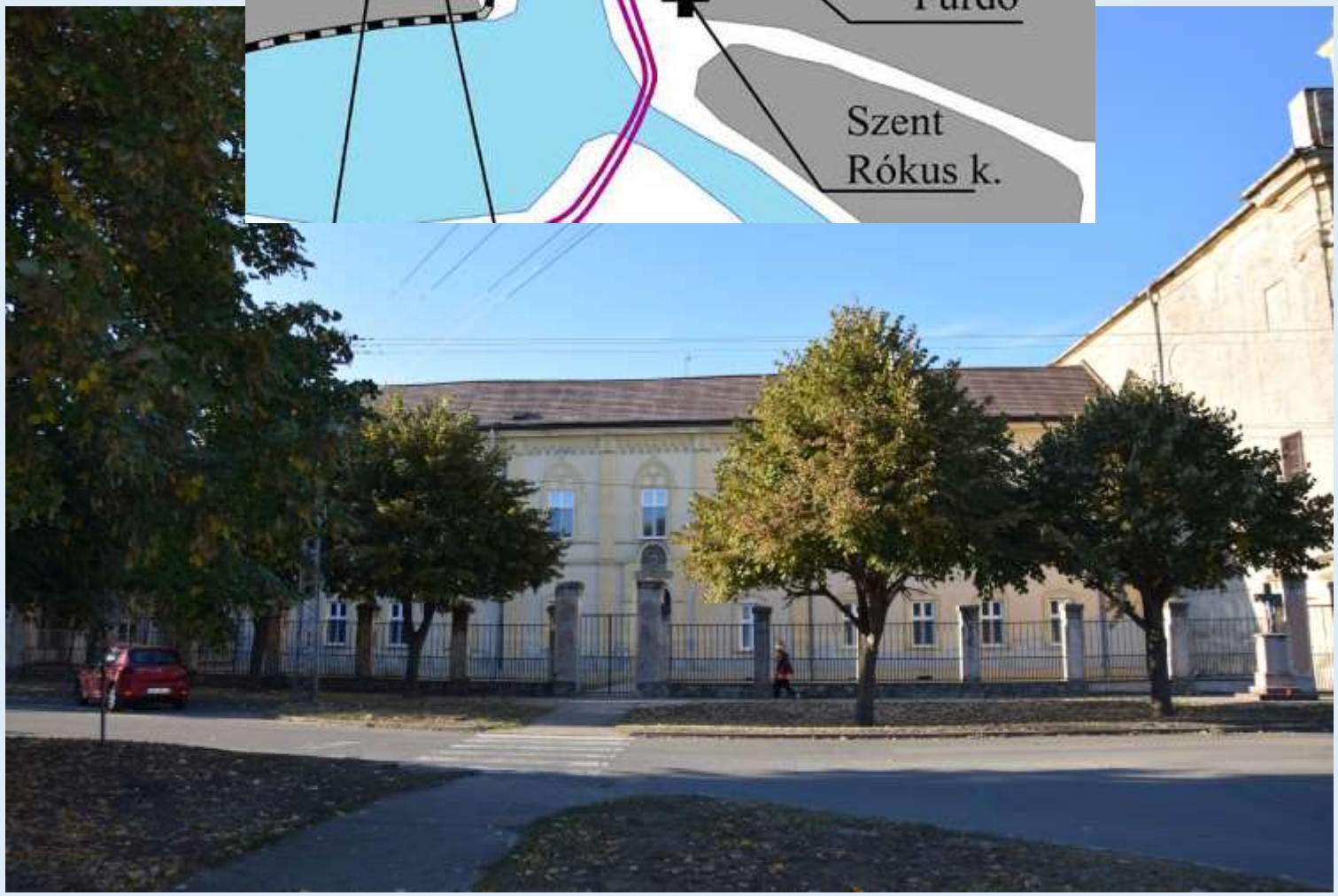

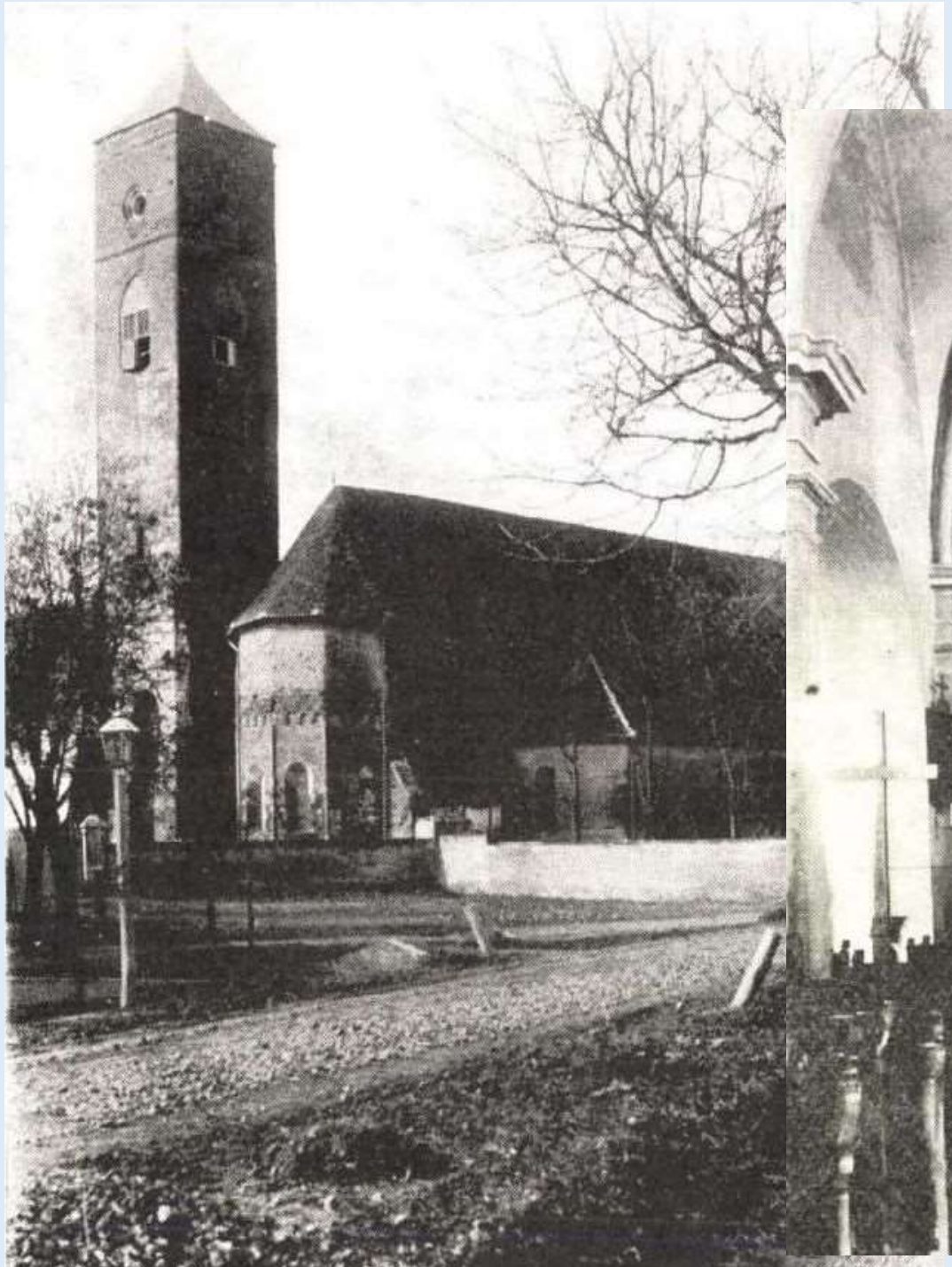

Piac
kapuja
Piactér
Fürdő
Szent
Rókus k.

A ferences templom

- IX. Gergely pápa 1234. évi oklevelében a Pozsega melletti ciszterci apátságból két szerzetest kért a kalocsai érsek által már korábban Bácsban alapított ispotály gondozására. Fenntartói addig a templomosok lehettek (Szent Sír Lovagrend). Egy 1263-as határjárásról szóló oklevél egy Szent Jakab titulusú templomot említ.
- A 14. század elején a kalocsai érsekség területén Bácsban telepedtek meg először a ferencesek. Egyes feltételezések szerint a korábbi, templomosok által épített templomot vették át. A ferencesek számos település lelkipásztori szolgálatát látták el.
- A templom románkori építési szakaszának emlékei: a tízszög öt oldalával záródó szentély, és a vele azonos szélességű hajó három boltszakasza.
- Gótikus átépítése összefüggött a kolostor jelentőségének növekedésével. Ekkor épült a török alatt elpusztult kolostorépület és szentélyhez lazán kapcsolódó torony.
- A török hódoltság idején a megrongálódott ferences templomot a megszállók helyreállították és dzsámivá alakították át.

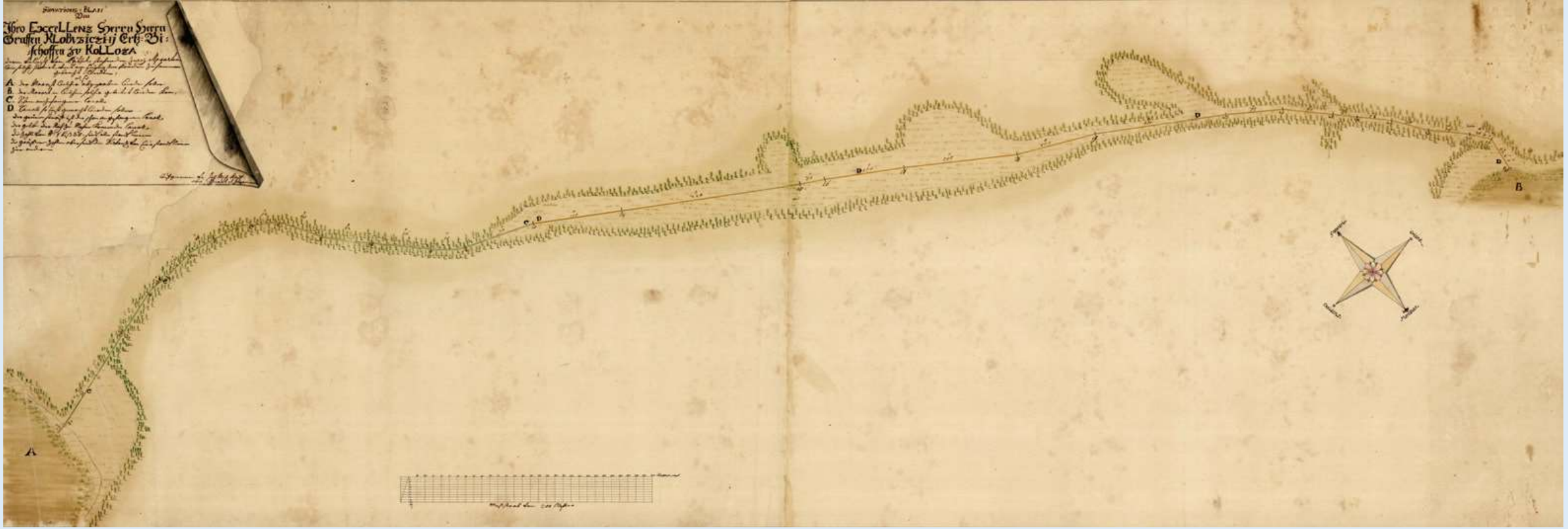

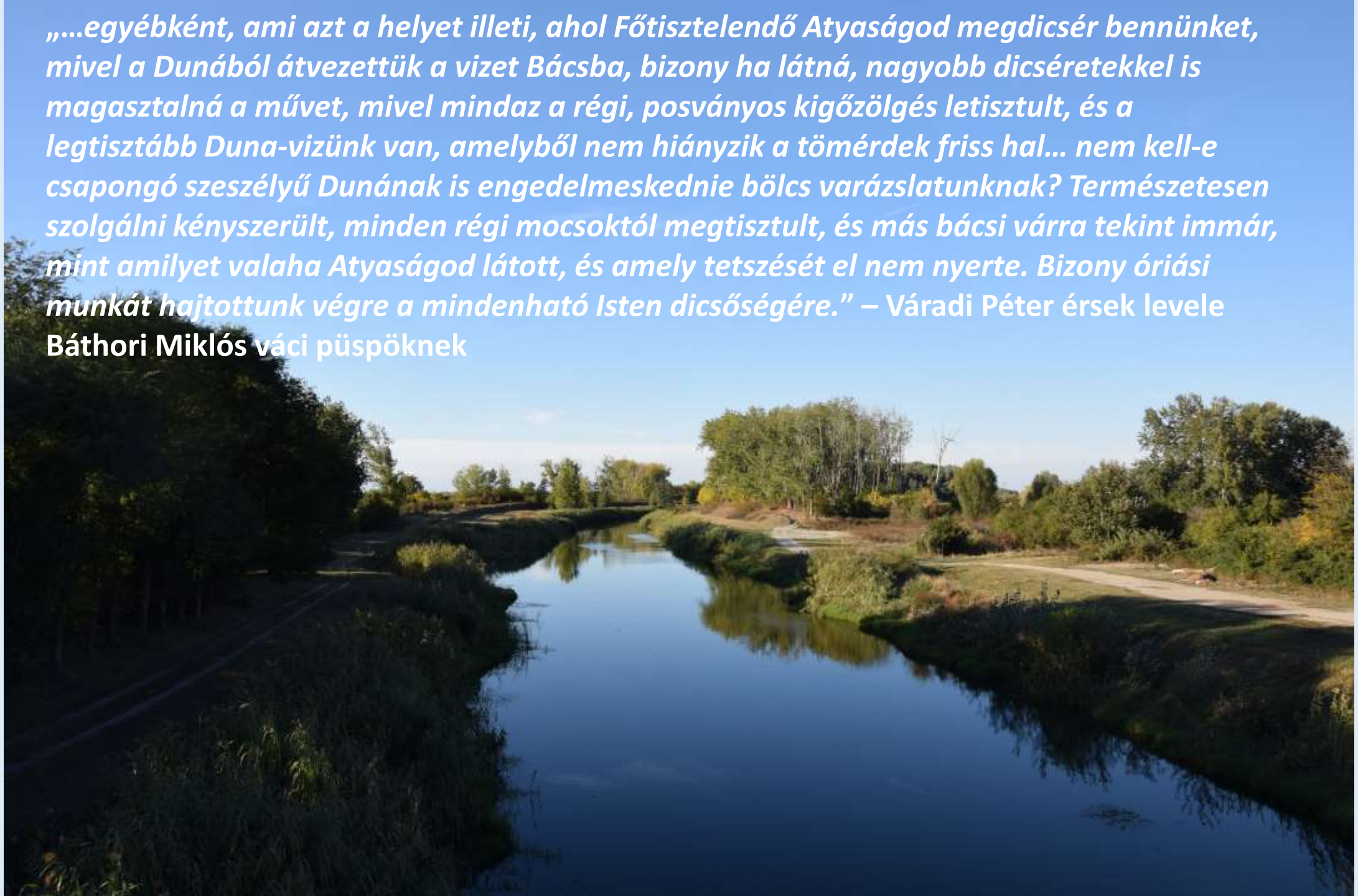

- **A Klobusiczky Ferenc érsek által felújított csatorna rajza (KFL.VIII.2.a. No. 144.** Az érsekség bácsi mocsarainak vízrajzi térképe. Johann Michael Klot.)
- A Mosztonga ér/patak/folyó megjelöléssel szerepelt, időnként lassan folyó mocsárnak (*bara* ‘posvány) is nevezték. Időszakos vízfolyás volt. Nagy mennyiségű csapadék, illetve a Duna áradása esetén – tavasszal és ősszel – a Mosztonga gyakran kilépett a medréből
- *„…a tűző nap heve meg a nagy szárazság teljesen elpárologtatta a vizet, s ahol már a békák is rég megszűntek kuruttyolni”* - Váradi Péter érsek levele Kálmáncsehi Domonkoshoz, 1495. nyara.
- A 19. század elejére megépült a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc-csatorna, a várárok kiszáradt.

„…egyébként, ami azt a helyet illeti, ahol Főtisztelendő Atyaságod megdicsér bennünket, mivel a Dunából átvezettük a vizet Bácsba, bizony ha látná, nagyobb dicséretekkel is magasztalná a művet, mivel mindaz a régi, posványos kigőzölgés letisztult, és a legtisztább Duna-vizünk van, amelyből nem hiányzik a tömérdek friss hal… nem kell-e csapongó szeszélyű Dunának is engedelmeskednie bölcs varázslatunknak? Természetesen szolgálni kényszerült, minden régi mocsoktól megtisztult, és más bácsi várra tekint immár, mint amilyet valaha Atyaságod látott, és amely tetszését el nem nyerte. Bizony óriási munkát hajtottunk végre a mindenható Isten dicsőségére.” – **Váradi Péter érsek levele Báthori Miklós váci püspöknek**

Köszönöm a figyelmet!

